

Fornleifaskráning vegna Aðalskipulags Akureyrar 2018-2030

Þéttingarsvæði Naustum 3

Katrín Gunnarsdóttir fornleifafræðingur MA.
Júní 2018

EFNISYFIRLIT

INNGANGUR	3
LÖG UM MENNINGARMINJAR.	3
AÐFERÐ VIÐ SKRÁNINGU	5
SKRÁNINGARSVÆÐIÐ	6
SKRÁNING.....	7
NÍÐURSTÖÐUR.....	9
HEIMILDIR.....	10
FORSÍÐUMYND:.....	10

INNGANGUR

Fornleifaskráning þéttingarsvæðis Nausta 3 í landi Nausta Akureyri fór fram í september 2017 og febrúar 2018 að beiðni sviðsstjóra skipulagssviðs Akureyrar vegna Aðalskipulags Akureyrar 2018-2030. Katrín Gunnarsdóttir fornleifræðingur MA sá um skráningu, vettvangsskoðun og skýrslugerð.

Fornleifar og tilgangur fornleifaskráningar.

Með fornleifaskráningu er hægt að fá heildarsýn yfir minjar og gildi þeirra til varðveislu vegna framkvæmda af mannavöldum eða að náttúrulegar aðstæður geti spillt þeim á einhvern hátt.

LÖG UM MENNINGARMINJAR.

Í 1. grein minjalaga segir svo:

Tilgangur laga þessara er að stuðla að verndun menningarminja og tryggja að íslenskum menningararfi verði skilað óspilltum til komandi kynslóða.

Menningarminjar teljast ummerki um sögu þjóðarinnar, svo sem fornminjar, menningar- og búsetulandslag, kirkjugripir og minningarmörk, hús og önnur mannvirki, skip og bátar, samgöngutæki, listmunir og nytjahlutir, svo og myndir og aðrar heimildir um menningarsögu þjóðarinnar. Lög þessi ná einnig til staða sem tengjast menningarsögu. Lög þessi eiga að tryggja eftir föngum varðveislu menningarminja í eigin umhverfi, auðvelda aðgang og kynni þjóðarinnar af menningarminjum og greiða fyrir rannsóknum á þeim.

Í 3. grein minjalag er gerður greinarunur á forngrípum og fornleifum sem eru greindar eftirfarandi:

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skráðgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,

- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
- i. skipsflök eða hlutar þeirra.

Í 6. grein minjalaga segir um *Rannsóknir á fornleifum*:

Með fornleifarannsókn er átt við vísindalegt starf sem unnið er til að stuðla að aukinni þekkingu á fornleifum, sem þegar er vitað um eða líklegt er að finnast muni, eða til að ganga úr skugga um hvort um þess háttar fornleifar sé að ræða á tilgreindu rannsóknarsvæði. Fornleifarannsókn felst meðal annars í vettvangsskráningu fornleifa, rannsókn og könnun fornleifa án jarðrasks og hvers kyns jarðraski sem fram fer í þeim tilgangi að afla aukinnar þekkingar á fornleifum.

Í 16. gr. Segir um *Skráningu vegna skipulags og undirbúnings framkvæmda*. Skráning fornleifa, húsa og mannvirkja skal fara fram áður en gengið er frá aðalskipulagi eða deiliskipulagi. Áður en deiliskipulag er afgreitt eða leyfi til framkvæmda eða rannsókna er gefið út skal skráning ætíð fara fram á vettvangi. Minjastofnun Íslands setur reglur um lágmarkskröfur sem gera skal til skráningar fyrir hvert skipulagsstig og er heimilt að gera samkomulag við skipulagsyfirvöld um framvindu skráningarstarfsins enda sé tryggt að því verði lokið innan hæfilegs tíma.

Sá sem ber ábyrgð á skipulagsgerð í samræmi við skipulagslög skal standa straum af kostnaði við skráninguna. Ríkissjóður skal þó bera kostnað af fornleifaskráningu sem fram fer innan þjóðlendu nema um annað hafi verið samið. Skulu skipulagsyfirvöld hafa samráð við Minjastofnun Íslands um tilhögun skráningar eða endurskoðun á fyrri fornleifa-, húsa- og mannvirkjaskrárm með hliðsjón af fyrirhuguðum breytingum á skipulagi. Óheimilt er að veita leyfi til framkvæmda án undanfarandi fornleifa-, húsa- og mannvirkjaskráningar. Þegar sérstaklega stendur á getur Minjastofnun Íslands veitt undanþágu fyrir framkvæmdum með tilteknum skilyrðum. Skipulagsyfirvöld skulu tilkynna Minjastofnun Íslands um gerð skipulagsáætlana og verulegar breytingar á þeim og um gerð skýrslna um mat á umhverfisáhrifum. Skyld er að heimila þá för um landareign sem nauðsynleg getur talist við framkvæmd skráningar sem gerð er fyrir opinbera aðila. Ber að sýna landeiganda tillitssemi og valda ekki raski eða ónæði að þarflausu.

Í 24 greins segir um: *Áður ókunnar fornminjar*.

Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem

unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn.

Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskönnun umsvifalaust svo skera megí úr um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megí fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands.

Minjastofnun Íslands er heimilt að stöðva framkvæmdir í allt að fimm virka daga meðan rannsókn fer fram hafi stofnunin rökstuddan grun um að fornminjar muni skaðast vegna framkvæmda. Verði ekki orðið við fyrirmælum stofnunarinnar um stöðvun framkvæmda er henni heimilt að leita atbeina lögreglu ef með þarf til að framfylgja þeim og beita dagsektum í því skyni, sbr. 55. gr.

Þingskjal 1610, 140. löggjafarþing 316. mál: menningarminjar (heildarlög).1
Lög nr. 80 29. júní 2012.2

AÐFERÐ VIÐ SKRÁNINGU

Áður en að hin eiginlega fornleifaskráning hefst er farið í gegnum þær heimildir sem eru aðgengilegar, svo sem fornbréfasafan, örnefnaskrár, jarðabækur, byggðasögur og túnakort. Þá eru einnig skoðaðar loftmyndir af viðkomandi svæði sem geta gefið upplýsingar um minjar. Þá er rætt við staðkunnuga ef hægt er að koma því við.

Vinna á vettvangi felst í því að að ganga svæðið, skoða og skrá hvar minjar eru staðsettar eða hafa verið staðsettar samkvæmt heimildum. Skráningin felst í að lýsa viðkomandi fornleif, hún er mæld og ljósmynduð.

Í skýrslunni fá staðsettar fornleifar nafn jarðarinnar sem þær tilheyra, ásamt verkefnisnúmeri Minjastofnunar Íslands sem er tilvísun í kortagrunn stofnunarinnar, sem hér er númerið 1921, og að auki er hlaupandi númer innan verkefnisins, 1921-1 o.s.frv. Þar sem fornleifaskráning hefur áður farið fram á svæðinu eru númerinn úr þeirri skýrslu látin fylgja í sviga (dæmi: Ey-302-013 í eldri skráningunni).

Við fornleifaskráninguna er reynt að leggja mat á hvaða tegund minja er um að ræða, eins og hýbýli manna, útihús, eða nöfn staðhátta í landinu sem gefa vísbendingu svo sem eyktarmörk. Þá er athugað hversu vel viðkomandi minjar eru varðveittar, og hveru mikilli hættu þær eru í vegna verklegra framkvæmda, jarðræktar eða landrofs. Við mat þetta eru notaðir skráningarstuðlar Minjastofnunar Íslands, sem er að finna á vef stofnunarinnar.

Reynt er að leggja áætlað mat á aldur minjanna, þá eru þær metnar eftir ástandi, útliti og gróðurfari í og við þær. Ef heimildir eru um aldur minjanna er þess sérstaklega getið.

Skráðar voru tveir minjastaðir:

1921-1, 1921-2

Yfirlitsmynd af skráningarsvæðinu er að finna aftast í skýrslunni, ásamt töflu þar sem eru upplýsingar varðandi hverja fornleif svo sem sérheiti, og ef það hefur verið hlutverk, tegund, ástand, hættumat, hættuorsök, áætlaður aldur. Staðsetning minja er einnig gefin upp í töflum í ísnethnitum ISN 93.

SKRÁNINGARSVÆÐIÐ

Við þessa fornleifaskráningu er skráð afmarkað svæði, þéttingarsvæði á reit ÍB13 í Aðalskipulagi Akureyrar 2018-2030.

Aðalskipulagið er unnið af skipulagssviði Akureyrar og nær yfir þéttingarsvæði á íbúðarsvæðareit ÍB13. Reiturinn er í landi Nausta.

Í aðalskipulaginu segir:

Almenn ákvæði:

Á öllum íbúðarsvæðum gilda þau ákvæði að þar skal fyrst og fremst gera ráð fyrir íbúðarhúsnæði. Þar má þó einnig gera ráð fyrir starfsemi sem eðlilegt er að þar sé til þjónustu við íbúa viðkomandi hverfis og muni ekki valda óþægindum vegna mengunar eða umferðar, svo sem verslunum, þjónustustarfsemi, leiksvæðum og hreinlegum iðnaði. Gæta skal sérstaklega að búsetuhagsmunum íbúa varðandi nágrenni við slíka starfsemi. Bensínafgreiðslur eru ekki heimilar í íbúðarhverfum. Rekstrarleyfisskyld skammtímaleiga er þannig óheimil á íbúðarsvæðum nema kveðið sé á um það í aðalskipulagi einstakra reita og skal þá skilgreina það í deiliskipulagi ásamt fjölda og hlutfalli gistieininga á íbúðarreitnum. Gilda þá lög um fjöleignarhús nr. 26/1994 varðandi samþykki meðeigenda og lög um mannvirki nr. 160/2010 varðandi breytta notkun húss. - Leiksvæði innan íbúðarsvæða eru ekki merkt á aðalskipulagsupprætti.

Um reit ÍB13 segir:

Íbúðarbyggð af blandaðri gerð, nýleg. Deiliskipulagt. Þétting áformuð, 40 íbúðir í raðhúsum og einbýlishúsum. Skipting áætluð r80%, e20%.

Á svæði við Tjarnartún/Naustagötu eru einnig geymslur fyrir Minjasafn Akureyrar, og verður byggingarreitur fyrir stækkun hússins óbreyttur.

SKRÁNING

Minjasafnið á Akureyri og Fornleifastofnun Íslands unnu fornleifaskráningu í landi Nausta, sem var gerð 1995. Þar kemur eftirfarandi fram:

Saga

Elstu skjalaheimildir um jarðir í Eyjafirði eru Auðunarmáldagi frá 1318. Miðaldaheimildir um jarðir eru máldagar kirkna og klaustra, en einnig er jarðsölubréf heimildir um jarðir.

Ey-302 Naust

1712 jörðin metin á 40 hdr. Bændaeign en Munkaþverárklostureign á 15. öld. Getið í Ljósvefningasögu og Fóstbræðra sögu. Naustum fylgdi Naustahólmi sem er austan við Eyrarlandshólma – JÁM X, 206.

1902 Akureyrarbær kaupir jörðina. Naust II er nýbýli úr Naustalandi byggt 1929. Naust III er nýbýli stofnað 1930, en Naust IV nýbýli stofnað 1947. Býlin standa öll frekar þétt saman.

1961 Naust I teljast í eyði frá 1961 (þar er enn búið en enginn búskapur), Naust II hafa keypt land Nausta I.

Túnið fyrir ofan Naust var sléttað milli 1950 og 1960. Þá var túngarður jafnaður og tóftir austan við hann. Túnið fyrir neðan Naust IV og norðan og norðaustan Naust I hefur ekki verið sléttað síðan það var sléttað fyrst með handverkfærum. Geilin á norðurbakka Naustalækjar hefur hinsvegar verið sléttuð rækilega með vélum. Tungan sunnan við Naustalæk hefur aldrei verið sléttuð.

Skráning 1995

Ey-302:013 frásögn um útihús

Í sléttuðu túni sunnan við skjólbeltið og um 60 m vestan við íbúðarhúsið að Naustum IV. Meiri njóli sést á blettinum þar sem tóftirnar voru en umhverfis hann. Tóftir sáust á þessum stað fram um miðja öldina en þær hurfu (ásamt túngarði og öðrum tóftum) þegar túnið var sléttað milli 1950 og 69. (Naust IV virðist vera horfið.)

Skráning 2018

Naust

Naust 3, 1921-1

Hlutverk: Útihús

Tegund: Heimild/frásögn

Hnit Isnet 93: 541775,99E, 574075,38N

Aldur: 1930

Til: 1960

Ástand: Ekki sést til fornleifa

Hættumat: Lítil hætta

Hættuorsök: Rask

Staðhættir: Frá skráningunni 1995 hefur túnið verið skorið í sundur af Naustagötu, og er staðsetning fornleifarinnar áætluð í suðurjaðri skjólbeltisins milli þess og Naustagötu, um 40 m vestan við gatnamót Tjarnartúns og Naustagötu. Ekki eru neinar upplýsingar um að nokkuð hafi komið í ljós við lagningu Naustagötu. Naust IV er ekki lengur til samkvæmt Þjóðskrá 2018.

Lýsing: Heimild um tóftir, engin merki sjást um þær.

Skráning 1995

Ey-302:014 frásögn um útihús.

Útihús voru þar sem nú standa útihús frá Naustum IV. Þar voru 4 fjárhús og 3 hlöður í eru hnapp. Núverandi útihús voru grafin niður á fast en eldri húsin náðu út fyrir þau sem nú standa. (Útihúsin líklega horfin).

Skráning 2018 19

Naust 1921-2

Sérheiti:

Hlutverk:

Tegund: Heimild

Hnit Isnet 93: 541819,32E, 574126,63N

Aldur:

Til:

Ástand:

Hættumat:

Staðhættir: Lega útihúsanna er áætluð í vesturjaðri þess sem nú er gatan Tjarnartún, vest-suðvestur af húsi nr. 31. Ekki eru neinar upplýsingar um að nokkuð hafi komið í ljós við lagningu Tjarnartúns. Naust IV er ekki lengur til samkvæmt Þjóðskrá 2018.

Lýsing: Heimild um útihús, engin merki sjást um þau.

NIÐURSTÖÐUR

Samkvæmt heimildum hafa tóftirnar verið staðsettar í suðurjaðri skjólbeltisins milli þess og Naustagötu, um 40 m vestan við gatnamót Tjarnartúns og Naustagötu. Ekki eru neinar upplýsingar um að nokkuð hafi komið í ljós við lagningu Naustagötu og engin merki eru um tóftirnar.

Samkvæmt heimildum hafa útihúsin verið staðsett í vesturjaðri þess sem nú er gatan Tjarnartún, vest-suðvestur af húsi nr. 31. Ekki eru neinar upplýsingar um að nokkuð hafi komið í ljós við lagningu Tjarnartúns og engin merki sjást um útihúsin.

Hafa ber í huga ákvæði laga um menningarminjar um áður óþekktar fornleifar með tilvísun í VI. KAFLA, Verndun og varðveisla fornminja. 24 grein segir svo:

“Áður ókunnar fornminjar.

Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskönnun umsvifalaust svo skera megi úr um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands.

Minjastofnun Íslands er heimilt að stöðva framkvæmdir í allt að fimm virka daga meðan rannsókn fer fram hafi stofnunin rökstuddan grun um að fornminjar muni skaðast vegna framkvæmda. Verði ekki orðið við fyrirmælum stofnunarinnar um stöðvun framkvæmda er henni heimilt að leita atbeina lögreglu ef með þarf til að framfylgja þeim og beita dagsektum í því skyni, sbr. 55. gr.”⁵

⁵ Heimasíða Alþingis .Menningarminjar *Þingskjal 1610, 140. löggjafarþing 316. mál: menningarminjar (heildarlög).*

HEIMILDIR

Minjasafnið á Akureyri og Fornleifastofnun Íslands: Fornleifaskráning í Eyjafirði IV: Deiliskráning Naustalandi Nausta, Akureyri 1995.

Þjóðskrá 2018, <https://skra.is/>.

FORSÍÐUMYND:

Forsíðumyndin er tekin frá Tjarnartúni horft til norðvesturs yfir svæðið.

KORT

Fornleifar á skipulagssvæðinu.